

DIALOG KULTUR W ŚWIECIE „BEZ GRANIC” JAKO DETERMINANT ŁADU SPOŁECZNEGO

Marek BODZIANY*

* Wydział Nauk o Bezpieczeństwie, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych
e-mail: m.bodziany@wso.wroc.pl

Artykuł wpłynął do redakcji 12.12.2011 r. Zweryfikowaną i poprawioną wersję po recenzjach i korekcie otrzymano w lutym 2012 r.

Głównym celem artykułu jest opis podstawowych kwestii dotyczących komunikacji międzykulturowej, szczególnie w kontekście utrzymania i budowania ładu społecznego na świecie. W artykule autor zwraca uwagę na wpływ braku dialogu pomiędzy narodami na konflikt kultur. Jednym z kierunków rozważań był wpływ globalizacji na imperializm kulturowy jako problem współczesnego świata. Oprócz tego, artykuł dotyczy teoretycznych obszarów komunikacji międzykulturowej, jej historycznych źródeł i klasycznych teorii.

Słowa kluczowe: komunikacja międzykulturowa, wielokulturowość, porządek społeczny, tolerancja, język a kultura, symbole

WSTĘP

Zjawisko *dialogu kultur* na stałe zostało wkomponowane w rzeczywistość społeczną, heterogenicznego pod względem kulturowym, świata. Jej źródeł poznawczych należy się dopatrywać w procesach zachodzących w makroskali odciskających swoje piętno na mikrostrukturach i jednostkach społecznych. Niewątpliwie najistotniejszymi z nich są procesy integracyjne, globalizacja i migracje, które w ostatnich latach nabrały szczególnego znaczenia i znalazły swój wyraz w potrzebie rekonstrukcji zjawisk współtworzących nowy lub burzących obecny ład społeczny. Przejawem tych zjawisk bez wątpienia są wszelkie antagonizmy zachodzące zarówno na poziomie mikro-, jak i mezo- i makrospołecznym, a także te, które wykraczają poza makrostruktury, w różnym stopniu modyfikując ład międzynarodowy. Potwierdzenie powyższego stwierdzenia oddają słowa Ryszarda Kapuścińskiego, u którego czytamy:

Zderzenie kultur okazało się kontaktem wyjątkowo trudnym. Ludziom jednej kultury bardzo trudno przychodzi wyzbywanie się jej, przyjmowanie nowej, odmiennej. Zazwyczaj zderzenie kulturowe rodzi konflikt, opozycje. Nawet zmieniając swoje miejsce pod słońcem ludzie pragną zachować własne korzenie, swoją tożsamość¹.

¹ I. Jaruga-Nowacka, *Polityka wielokulturowości*, Wystąpienie Wiceprezes Rady Ministrów – Minister Polityki Społecznej, [w:] Materiały z konferencji pt.: *Wielokulturowość i migracje*, pod red. M. Kozień, PROXENIA, Warszawa 10 sierpnia 2005, s. 16.

Odnosząc się do cytowanych słów, należy zastanowić się, na ile powszechnie głoszone idee wielokulturowości oparte na tolerancji i wzajemnym szacunku, stanowią jedynie modnym sloganem i narzędziem kreowania polityki, a na ile stanowią kluczowy postulat współczesności, wytyczający kierunki poszukiwań rozwiązań problemów społecznych powstających na styku kultur w różnych skalach, w tym również konfliktów kultur. Należy jednak przyjąć, że w odniesieniu do problemów społecznych świata *dialog kultur* nieuchronnie staje się jednym z kluczowych narzędzi niwelowania wszelkich antagonizmów powstających na styku różnych kultur na gruncie różnic kulturowych i czynników antropologicznych. Na zasadność podejmowania rozważań z tego obszaru wskazuje również podejsście Andrzeja Zaporowskiego, który twierdzi, że:

*Komunikacja międzykulturowa stanowi istotny problem współczesności ze względu na fakt, iż wiek XXI okazał się z jednej strony wiekiem wielokulturowości i globalizacji, a z drugiej strony, że w rodzimych kulturach coraz częściej spotykamy się z przedstawicielami innych kultur*².

W rozważaniach A. Zaporowskiego kryje się istotne zjawisko, które jest funkcją przenoszenia problemów globalnych na społeczności lokalne. Zjawisko to nazwane zostało *glokalknością*, a wyrasta na gruncie ekstrapolacji zjawisk globalnych na mikrostruktury i jest funkcją procesów integracyjnych i migracji³. Zjawisko to – jak się zdaje – odgrywa coraz większą rolę w kształtowaniu i modyfikacji ładu społecznego. W istocie, opisuje wszelkie negatywne zjawiska mające do niedawna miejsce wyłącznie w makro- i mega- (ponadnarodowej) skali, które dzięki mediom i kulturze masowej przeniosły się do mikrostruktur.

1. KOMUNIKACJA MIĘDZYKULTUROWA – ŹRÓDŁA POZNAWCZE

Choć obecnie problematyka wielokulturowości i związane z nią zagadnienia komunikacji międzykulturowej nabrały dużego znaczenia, podkreślić należy, że obydwa obszary nie są wyłącznie domeną współczesności. Źródła poznawcze wielokulturowości nawiązują do starożytności i wiążą się z postacią greckiego myśliciela Herodota (489 – 425 p.n.e.), który na bazie doświadczeń zdobytych podczas podróży po starożytnym świecie dokonał analiz porównawczych poszczególnych narodów, wartościując je i sytuując w hierarchii ważności⁴. Jego dyskryminacyjne analizy stały się podstawą do wykreowania wielu innych podejść, z których na uwagę zasługuje analiza Publiusza Corneliusa Tacyta (55 – 120 n.e.) oparta na obserwacjach ludów germańskich, ich obyczajów i religii. W przeciwieństwie do etnocentrycznych postaw Herodota, który wynosił własny naród ponad inne, Tacyt przedstawił wszelkie zalety germańskiej kultury, wyrażając krytyczne sądy na temat Rzymu, jego władców i systemu politycznego. Zarówno Herodot, jak i Tacyt wskazywali jednoznacznie, że problem antagonizmów pomiędzy narodami opiera się na braku możliwości nawiązania *dialogu kultur*, przy czym Herodot wskazywał na dystans Rzymu do niżej sytuowanych społecznie i etnicznie narodów,

² A. Zaporowski, *Czy komunikacja międzykulturowa jest możliwa? Strategia kulturoznawcza*, Poznań 2006, s. 7.

³ Zob. M. Bodziany, *Socjologiczny dylemat bezpieczeństwa narodowego w kontekście zmiany społecznej i wielokulturowości*, [w:] Monografia Naukowa z Seminarium pt.: *Edukacja dla Bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo regionalne. Wyzwania edukacyjne*, pod red. D. Czajkowska-Ziobrowska, A. Zduniak, Wyd. Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa w Poznaniu, Poznań 2008, s. 498.

⁴ J. Mikułowski Pomorski, *Komunikacja międzykulturowa. Wprowadzenie*, Kraków 2003, s. 21.

natomiast Tacyt zwracał uwagę na różnice kulturowe jako determinanty barier w dialogu kultur.

Współczesne pojmowanie *komunikacji międzykulturowej* czerpie źródła poznawcze z dorobku amerykańskich antropologów z lat 50 – tych naszego wieku, Edwarda T. Halla oraz Ruth i Johna Useem, którzy wykreowali ją, jako dziedzinę wiedzy badającą wpływ wszelkich zjawisk kulturowych na komunikację społeczną⁵. W najkrótszej i zarazem najtrafniej opisującej to zjawisko definicji, wg E. T. Halla zawarto samo sedno problemu. Brzmi ona następująco: *kultura jest komunikacją, a komunikacja jest kulturą*⁶. W dalszych rozważaniach E. T. Halla odnajdujemy stwierdzenie, że: *kultura, w której żyjemy, określa sposób w jaki się komunikujemy, a sposób komunikowania modyfikuje naszą kulturę*⁷. Na uwagę zasługuje również to, że komunikacja międzykulturowa, z jednej strony stanowi wiedzę o niej samej, a z drugiej strony jest rozumiana jako zjawisko ze sfer porozumiewania się. Jest również rozpatrywana w kategoriach biorących w niej udział partnerów oraz kontekstu, w jakim jest zakotwiczona. Jak twierdzi Magdalena Ratajczyk, determinowana jest przez szereg cech, do których zaliczamy: osobowość, umiejętności komunikacyjne, tolerancję i akceptację innych, zrozumienie dla ludzi odmiennych kulturowo⁸. Podejście powyższe jednoznacznie ukierunkowuje naszą uwagę na rangę nadawaną powszechnie głoszonym ideom równości i tolerancji wobec wszelkiej odmienności i pozostaje jednocześnie w opozycji do teorii twierdzących, że heterogeniczny kulturowo świat kształtowany jest przez konflikt etniczny wyrastający na gruncie nierówności społecznych na poziomie międzynarodowym, istnienia narodów dominujących – narzucających innym swoją wolę i kulturę, wpływając jednocześnie na powstawanie i umacnianie *imperializmu kulturowego*.

Analizując dzieje cywilizacji oraz wkomponowane w nią konflikty etniczne, przyjąć należy, że właśnie teorie konfliktu zdają się być tymi, które nadają ton rozwojowi cywilizacji. Świadczą o tym dwa wzajemnie krzyżujące się argumenty. Pierwszy dotyczy faktu, że w ciągu około 5600 lat istnienia ludzkości doszło do 15 tysięcy wojen, co wskazuje, że średnio co roku wybuchały trzy wojny o różnym zasięgu i charakterze⁹. Drugi argument: tylko 200 narodów zamieszkujących nasz glob posiada własne terytorium i państwowość, wywierając wpływ na tysiące innych narodów, którym historia nie pozwoliła usankcjonować własnego bytu i uzależniła od innych narodów. Obydwa argumenty w sposób ogólny i uproszczony prowadzą do wniosku, że konflikty etniczne wynikające z dążenia mniejszych – pozbawionych państwowości narodów – protonarodów oraz diaspor – narodów rozproszonych w innych narodach, stymulują rozwój cywilizacji¹⁰. W sensie kulturowym, należy widzieć je jako nośnik nowych składników kul-

⁵ E. T. Hall, *Bezgłośny język*, Warszawa 1987, s. 8-11.

⁶ M. Szopski, *Komunikowanie międzykulturowe*, Warszawa 2005, s. 5.

⁷ Ibidem, s. 5.

⁸ M. Ratajczyk, *Komunikacja międzykulturowa – wybrane zagadnienia*, [w:] pod red. M. Ratajczyk, *Pomiędzy kulturami. Szkice z komunikacji międzykulturowej*, Wrocław 2006, s. 12.

⁹ Z. Jagiełło, *Dylematy pokojowego rozwiązywania sporów międzynarodowych w pierwszej połowie XX wieku*, [w:] *Udział jednostek wojska polskiego w międzynarodowych operacjach pokojowych w latach 1975 – 2003. Wybrane problemy*, pod red. D. S. Kozerawski Wyd. AON 2004, s. 21.

¹⁰ W. Żelazny, *Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość*, Poznań 2006, s. 79-80. Diaspory, są niczym innym jak rozproszeniem jednej (mniejszej) grupy etnicznej w innej, zwykle większej grupy etnicznej.

tury, modyfikujących *syntagmy* – rdzenie kultur rodzimych oraz jako determinant problemów społecznych powstających na gruncie różnic kulturowych.

2. KULTUROWE CZYNNIKI KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ

Analizując wpływ komunikacji międzykulturowej na ład społeczny, nie należy pominąć kilku teorii opisujących procesy komunikowania się na poziomie kulturowym. Jedną z nich, nazwaną przez Williama B. Gudykunsta *teorią adaptacji kulturowej*, opierała się na założeniach teorii *redukowania niepewności* Charlesa Bergera i Richarda J. Calabrese¹¹. Według W. Gudykunsta, istotą komunikacji międzykulturowej jest język interakcji oraz to, czy jej uczestnicy należą do kultur słabo czy mocno uzależnionych od kontekstu. W dalszych rozważaniach autor twierdził, że redukcja niepewności w kulturach uzależnionych od kontekstu polega na przewidywaniu, czy partner będzie stosował się będzie do norm kulturowych, podczas, gdy w kulturach słabo uzależnionych od kontekstu redukcja niepewności polega na przewidywaniu zachowań indywidualnych¹². Teoria ta w znaczący sposób wpłynęła na opis procesów akulturacji i opierała się na dwóch czynnikach: niepewności i niepokoju. Posiadają one duży wpływ na adaptację jednostek społecznych w odmiennym kulturowo środowisku, w związku z czym konieczna jest znajomość języka oraz treści kultury, w której ta jednostka się znalazła. W. Gudykunst wskazuje na pewne konfiguracje czynników adaptacji kulturowej, z których wysoki poziom niepewności i niepokoju, świadczy o pełnej akceptacji kultury, w której dana jednostka społeczna się znalazła i pełnej adaptacji do odmiennego kulturowo środowiska¹³. W przypadku konfiguracji niskiego poziomu niepokoju z wysokim poziomem niepewności, jednostka społeczna dobrze odnalazła się w obrębie własnej kultury, ale z powodu braku znajomości języka kultury gospodarzy oraz ich treści kulturowych, nie jest w stanie nawiązać kontaktu komunikacyjnego i porozumieć się z nią. Niski poziom niepewności z wysokim poziomem niepokoju jest najbardziej niekorzystny dla procesu adaptacji, a jednostki społeczne charakteryzujące się taką konfiguracją czynników zwykle dobrze znają język i treści kulturowe gospodarzy, ale nie akceptują tej kultury.

Podejście Marceliny Zuber akcentuje natomiast pierwotną rolę komunikacji międzykulturowej, która wynika z konieczności nabycia odpowiedniego poziomu kompetencji kulturowej dla potrzeb prawidłowego rozkodowania werbalnej i niewerbalnej treści przekazywanego przez przedstawiciela danej kultury komunikatu. Czytamy w nim, że:

*Komunikowanie międzykulturowe zachodzi zawsze wtedy, kiedy przekaz, który ma być zrozumiany, jest tworzony przez reprezentanta jednej kultury, a jego odbiorcą jest reprezentant innej kultury*¹⁴.

W związku z powyższym, komunikowanie się na poziomie dwóch lub więcej kultur należy rozpatrywać w kategoriach procesu, w którym obce kulturowo jednostki społeczne osiągają lepsze zrozumienie poprzez wymianę i dzielenie się symbolami,

¹¹ G. Hofstede, *Kultury i organizacje*, Warszawa 2000, s. 15.

¹² M. Zuber, *Komunikowanie międzykulturowe* [w:] *Studia z teorii komunikowania masowego*, pod red. B. Dobek-Ostrowska, Wrocław 1999, s. 33-34.

¹³ M. Ratajczyk, op. cit., s. 16.

¹⁴ M. Zuber, op. cit., s. 24.

które mogą być odbierane niejednokrotnie w fałszywy sposób z powodu niskiej kompetencji kulturowej lub jej całkowitego braku. Znajomość bowiem treści kulturowych innej kultury daje możliwość zdobycia uznania i szacunku w oczach odbiorcy przekazu, co w decydujący sposób wpłynie na jego płynność. Rozumienie komunikacji międzykulturowej w kategoriach kompetencji kulturowej znalazło również swoje odzwierciedlenie w twierdzeniu, które kładzie nacisk na znaczenie symboli w procesie wymiany informacji. Stosując analogię wynikającą z podejścia do kompetencji kulturowej, należy wskazać na słuszność definicji *kompetencji komunikacyjnej*, która brzmi następująco:

*Kompetencja komunikacyjna to zdolność używania przez człowieka wszystkich systemów semiotycznych, dostępnych dla niego, jako członka danej wspólnoty społeczno – kulturowej*¹⁵.

Należy więc założyć, że w kontaktach międzykulturowych kompetencja komunikacyjna przekłada się na poziom kompetencji kulturowej, w której znaczenie określonego przedmiotu lub czynności zależy w dużym stopniu od kontekstu kulturowego, w jakim występuje. W związku z tym, że opiera się o wiedzę zarówno *zimną* – książkową, jak i *gorącą* – empiryczną, eliminuje stereotypy i uprzedzenia oraz inne negatywne zjawiska na styku kultur, przez co stanowi decydujący determinant ładu społecznego.

3. WPŁYW SKŁADNIKÓW KULTUR NA KONFLIKTY KULTUR

W procesie komunikowania się, szczególnie niewerbalnego, nie bez znaczenia pozostaje również indywidualny i narodowy system symboli, które polegają na nadawaniu materialnym i niematerialnym składnikom kultury określonych znaczeń. Indywidualne systemy symboli wielokrotnie są odczytywalne wyłącznie dla jednego uczestnika procesu komunikowania się, co w znaczący sposób utrudnia proces komunikowania się na poziomie międzykulturowym. Brak możliwości rozkodowania przekazu symbolicznego przez odbiorcę prawie zawsze prowadzi do barier komunikacyjnych, które w konsekwencji mogą prowadzić do ukrytych lub otwartych antagonizmów, odrzucenia etnicznego, a czasami i do konfliktów. Zrozumienie znaczeń symboli wymaga od ich odbiorcy ostrożności w ich interpretacji, a także narzuca konieczność ich rozkodowania przez nadawcę. Mając na uwadze teorię Jonathana H. Turnera, zgodnie z którą: *system symboli w społeczeństwach tworzony jest w wyobraźni człowieka i ulega permanentnej zmianie w zależności od otoczenia i sytuacji*¹⁶, należy stwierdzić, że ich dynamiczny charakter i tendencja do zmian znaczeniowych w dużym stopniu utrudniają proces komunikacji. Wynika to z faktu, iż symbol, który dla jednej jednostki społecznej (nadawcy treści komunikatu) posiada znaczenie pozytywne, dla drugiej jednostki społecznej (odbiorcy treści komunikatu), po odczytaniu go zgodnie z własnymi kryteriami, może stać się przedmiotem konfliktu. W tym miejscu przywołać należy pojęcie relatywizmu kulturowego, który, jako zasada pozwalająca oceniać składniki kultury danej narodowości w kategoriach adekwatnych dla jej kanonów, jest głównym narzędziem unikania konfliktów kultur w odniesieniu do znaczenia nadawanego symbolom.

¹⁵ J. Fras, *Komunikacja polityczna. Wybrane zagadnienia gatunków i języka wypowiedzi*, Wrocław 2005, s. 60.

¹⁶ J. H. Turner, *Socjologia. Koncepcje i ich zastosowania*, Poznań 2005, s. 41.

W procesie komunikowania międzykulturowego łatwiejsze jest posługiwanie się symbolami grupowymi lub narodowymi niż indywidualnymi, ze względu na ich relatywną powszechność. Znaki firmowe, sztandary, emblematy, hasła i dźwięki, określające tożsamość grupową oraz flagi państwowe, godła, hymny i barwy narodowe nadają symbolom wymiar pierwotnego poznania i przyporządkowania jednostki do danej warstwy kultury. Systemy symboli narodowych posiadają cechy znaczeniowe, które są zrozumiałe dla wszystkich obywateli danego państwa, a także są odczytywalne przez inne narodowości dzięki ich usankcjonowaniu prawem narodowym i międzynarodowym. Takie pojmowanie problematyki symboli narodowych pozwala stwierdzić, że odegrają one znaczącą rolę, zarówno przed samym procesem komunikowania się, jak i w jego trakcie¹⁷. Specyficzną cechą symboli, szczególnie narodowych, jest ich konfliktogenny charakter. Wielokrotnie bowiem niezrozumienie treści komunikatu zawartego w symbolach narodowych lub celowe ich profanowanie, powoduje poważne konsekwencje międzynarodowe.

Dość istotny obszar komunikacji międzykulturowej stanowią również systemy wartości, rozpatrywane są zarówno na poziomie indywidualnym, jak i grupowym. Bazując na podejściu Anthonego Giddensa, zgodnie z którym wartości indywidualne to: *idee określające, co uchodzi za ważne, wartościowe i pożądane, dające ludziom poczucie sensu i będące dla nich drogowskazem w interakcjach ze światem społecznym*¹⁸, należy podkreślić, że stanowią one również indywidualny element profilu kulturowego każdej jednostki społecznej. Wartości należy widzieć również jako czynnik powodujący zarówno bariery w komunikowaniu się, jak i integrujący obu uczestników procesu komunikowania. Odmienność w różnych kulturach systemów wartości indywidualnych, prowadzić może do negatywnych relacji pomiędzy uczestnikami procesu komunikowania. Podobne lub takie same systemy wartości indywidualnych mogą pozytywnie wpływać na proces komunikowania, nawet jeśli występują różnice w innych obszarach przekazywanych treści kulturowych.

Systemy wartości w różnych zbiorowościach podporządkowane są różnicowanemu dążeniom grup do osiągnięcia konkretnych celów. Taki stan rzeczy uwypukla zróżnicowanie systemów wartości grupowych w społeczeństwie i zróżnicowanie systemów wartości narodowych w świecie. Na poziomie komunikacji interpersonalnej przedstawicieli różnych kultur oraz na poziomie komunikacji międzykulturowej całych zbiorowości dochodzi do wielu negatywnych zjawisk powstających na gruncie konfliktu wartości¹⁹. Barbara Szacka wskazuje również na znaczenie norm w kontaktach międzykulturowych, które definiuje za Marią Ossowską, w potocznym ujęciu jako: „jakaś reguła, czy przepis”, w głębszym sensie normy ujmuje ona jako „prawidła i reguły, wedle których grupa żyje; normy wyrastają z wartości i wiążą się z poczuciem powinności, wyznaczają moralność, obyczaje i zwyczaje, a ich konfiguracje kulturowe²⁰ z wartościami tworzą *ład aksjo – normatywny kultury*”²¹. *Ład aksjo – normatywny* czerpie swo-

¹⁷ Zob. L. M. Nijakowski, *Domeny symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym*, Warszawa 2006, s. 165-254.

¹⁸ A. Giddens, *Socjologia*, Warszawa 2005, s. 45-46.

¹⁹ Zob. Barbara Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa 2003, s. 80.

²⁰ Konfiguracja kulturowa – zbiór różnych elementów kulturowych skupionych wokół jednego obiektu, idei czy wartości. P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2007, s. 254.

²¹ B. Szacka, op. cit., s. 81.

je źródła poznawcze w teorii Floriana Znanieckiego, który jednoznacznie wskazuje na istnienie ideologicznego systemu wzorców i norm zwierającego hierarchię wartości zbudowaną w oparciu o przypisywane im znaczenie²².

Innym ważnym kryterium oceny komunikacji rozpatrywanej na poziomie indywidualnych kontaktów międzykulturowych są indywidualne tradycje wynikające z treści kulturowych przekazywanych przez kolejne pokolenia rodziny. Podobnie jak zwyczaje i obyczaje, tradycje również tworzą *ład aksjo – normatywny* kultury skonfigurowany w określony system z wartościami i normami. Należy jednak podkreślić, że indywidualne tradycje mogą spotkać się z niezrozumieniem ich przesłania przez uczestnika aktu komunikacji. Dotyczą one indywidualnego podejścia do obchodzenia świąt, zasad dobrego wychowania, traktowania płci przeciwnej oraz wielu innych aspektów życia społecznego. Tradycje rozpatrywane w sensie grupowym określone zostały w literaturze przedmiotu mianem *tradycji kulturowych*, zwanych również *dziedzictwem*. Tradycje kulturowe wskazują na fakt, że kultura na trwałe jest zakorzeniona w przeszłości, że nie jest wytworem chwili, ale skumulowanym wytworem ludzkiej aktywności rozłożonej w czasie²³. W związku z tym, tradycje grupowe (narodowe) należy widzieć w kategoriach ukształtowanego historycznie dorobku danego narodu (danej kultury).

4. JĘZYK JAKO DETERMINANT *DIALOGU KULTUR*

Oczywistym i niezaprzeczalnym elementem komunikacji jest język rozpatrywany zarówno w kontekście przekazu werbalnego, jak i niewerbalnego na poziomie jednostki oraz całej zbiorowości, a także w kontekście składnika kultury danego narodu. U podstaw rozważań nad rolą języka w kształtowaniu kultury leży filozofia Johana Gottfrieda von Herdera, w której czytamy: *każdy naród mówi w taki sposób, w jaki myśli i myśli w taki sposób, w jaki mówi*²⁴. Podobne podejście odnajdujemy w słowach Clifforda Geerzta: *człowiek jest zwierzęciem zawieszonym w siatce znaczeń, którą sam utkał, a analiza kultury jest interpretowaniem w poszukiwaniu znaczeń*²⁵. Powyższe stwierdzenia jednoznacznie wskazują, że język jest wyrazicielem cech kulturowych i światopoglądu danej narodowości. Jako narzędzie przekazu werbalnego, jest wyróżnikiem różnic kulturowych poszczególnych narodowości opisującym ich odrębność i tożsamość narodową. Rozpatrując go w kategoriach przekazu niewerbalnego, należy widzieć cechy i skłonności przedstawicieli danych kultur do stosowania pewnych, świadomych lub nieświadomych zabiegów określanych w ogólny sposób jako *mowa ciała*²⁶. Określenie to jest jednak ogólne i uproszczone, a ciężar gatunkowy nadawany mu przez badaczy komunikacji społecznej, wskazuje na jego nieodłączny wpływ na interakcje

²² F. Znaniecki, *Wzorce i normy*, [w:] *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*, pod red. A. Mencwel, Warszawa 2005, s. 85.

²³ P. Sztompka, op. cit. s. 248.

²⁴ J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 2002, s. 127.

²⁵ J. Mikułowski Pomorski, *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Kraków 2007, s. 228.

²⁶ Por. Yi-Fu Tuan, *Ciało, relacje międzyludzkie i wartości przestrzenne*, [w:] *Zagadnienia i wybór tekstów*, pod red. A. Mencwel, s. 158 – 168. W nawiązaniu do przestrzeni (proksemiki), ciało kojarzy się bezpośrednio ze zbiorem informacji niewerbalnych usytuowanych w wyglądzie, ruchach, kolorze skóry, zapachu itd., które połączone z emocjami, tworzą swoisty komunikat tożsamościowy danego człowieka.

zachodzące pomiędzy przedstawicielami kultur uwikłanych w proces komunikowania się.

Związki języka z kulturą w pełni oddają dwie hipotezy: *lingwistycznego determinizmu*, sformułowanej w 1956 roku przez Benjamin Lee Whorfa i Edwarda Sapira, w której czytamy: *język, w jakim ktoś wyrasta, określa sposób, w jaki postrzega on świat* oraz tzw. *lingwistycznej względności*, w której stwierdza się, że: *język ustanawia zwyczajowe wzory widzenia, myślenia i mówienia*²⁷. Rozpatrując język w kontekście kontaktów kultur, będziemy mieć na uwadze, że posiada on formę pierwotną komunikowania się, czyli opartą na ludzkim myśleniu, stanowiąc jednocześnie o jego uniwersalizmie. Jest on głównym i najmocniejszym czynnikiem pozwalającym na wyodrębnienie grupy etnicznej (mocniejszym niż religia, lecz mniej trwałym), a równocześnie pozwalającym wskazać jej członków i zachowywać komunikacje w obrębie grupy²⁸. Uogólniając, język etniczny obejmuje wszystkie formy i dziedziny ludzkiej aktywności, jest niezastąpiony w kontaktach międzyludzkich, a tym samym w kontaktach międzykulturowych oraz stanowi podstawę percepcji rzeczywistości, poznania, myślenia i utrwalania w pamięci²⁹. Jako składnik danej kultury, język etniczny określa również tożsamość narodową jednostek społecznych wywodzących się z innych grup etnicznych. Jako podstawowe i pierwotne narzędzie komunikacyjne, w wielu opracowaniach traktowany jest jako czwarty (obok kultury społecznej, rzeczywistości i wartości) obszar kultury, którą Alfred L. Kroeber nazywa kulturą języka, nadając mu szczególne znaczenie w kształtowaniu wszystkich innych składników kultury³⁰.

Omawiając teorie z obszaru komunikacji międzykulturowej, nie sposób nie powołać się na dorobek E. T. Halla, który stworzył podwaliny pod współczesne pojmowanie komunikacji niewerbalnej. W oparciu o *teorię pierwotnego poziomu kultury*, E. T. Hall skonkretyzował zagadnienia przestrzennych form komunikacji, a w tym dystansu konwersacji, wynikającego z:

- proksemiki – badającej wykorzystanie określonej przestrzeni lub terytorialności przestrzeni osobistej;
- kinestyki (kinestetyki) – badającej gesty, ruchy ciała i mimikę;
- chromeniki – badającej wymiar czasowy komunikacji;
- hapytyki – badającej rolę dotyku w komunikacji;
- okulestyki – zajmującej się badaniem kontaktów wzrokowych;
- paralanguage – wiedza o niewerbalnych cech głosu, a w nich:
 - głosowe właściwości: intensywność, tonacja dźwięku, zasięg i wyrazistość;
 - głosowe charakterystyki: np. śmiech i płacz;
 - przerywniki dźwiękonaśladowcze, np. westchnienia itp.³¹.

W odniesieniu do związków komunikacji z kulturą nie sposób nie przywołać słów E. T. Halla:

²⁷ Ibidem, s. 228.

²⁸ W. Żelazny, op. cit., s. 132.

²⁹ J. Frasz, op. cit., s. 73, por. Andrzej Zaporowski, op. cit., s. 51.

³⁰ A. Louis Kroeber, *Istota kultury*, przeł. P. Sztompka, Warszawa 2002, s. 210-211.

³¹ J. Mikułowski Pomorski, *Komunikacja międzykulturowa.....*, op. cit., s. 17.

Kultura jest ekstansją zarówno umysłu, jak i mózgu. Tkwi więc w umyśle człowieka, ale istnieje poza nim, w zewnętrznym świecie. Kultura sama w sobie jest zbiorem sytuacyjnych modeli zachowań i sposobów myślenia. W procesach międzyludzkiej komunikacji następuje internalizacja modeli, choć człowiek jest par excellence organizatorem budującym modele³².

Zgodnie z tak osobliwym podejściem do związków kultury z komunikacją, wnioskować należy, że podlegają one ściśle określonym modelom, stworzonym przez człowieka w ramach własnej aktywności, które diametralnie różnią się, stanowiąc jednocześnie o osobliwościach danej kultury.

Istotnym składnikiem kultury dla procesu komunikowania się jest religia i związany z nią system wartości. Religia odnosi się do etniczności i wielokrotnie ekstrapolowana jest na zjawisko etniczności i odwrotnie. Grupy etniczne kojarzone są wielokrotnie z przywiązaniem do religii i w konsekwencji nazywane są grupami etnoreligijnymi³³. Religia posiada tę charakterystyczną cechę, że od wieków stanowiła i nadal stanowi źródło konfliktów etnicznych i kulturowych, w związku z czym, bariery komunikacyjne powstające na jej gruncie zdają się być nieodłączną cechą kontaktów kulturowych z przedstawicielami różnych wyznań.

Historia natomiast jest o tyle ważną kwestią, że nadaje dynamiczny wymiar rozważaniom nad kształtowaniem narodów i ich kultur, łamie kanony względnej ich stałości i bierze udział w kształtowaniu kontaktów międzykulturowych. Historia rodzi wiele sprzeczności pomiędzy narodami, zarówno w kontekście postrzegania bohaterów narodowych, jak i symboli, stosunku do otaczającej rzeczywistości społecznej i poglądów. Czasami sama w sobie rodzi uprzedzenia podbudowane stereotypami i zaszciościami historycznymi. W nawiązaniu do komunikacji międzykulturowej, tworzy z jednej strony – na drodze ewolucji – tradycje narodu, obyczaje i zwyczaje jednostek społecznych, określa systemy symboli narodowych i tożsamość narodową, a także systemy wartości ukształtowane na gruncie doświadczeń narodu, a z drugiej strony wyzwała antropologiczne bariery komunikacyjne prowadzące wielokrotnie do konfliktów kultur, które w podejściu Janusza Muchy to: *jeden z typów stosunków występujących pomiędzy mniej lub bardziej spójnymi zbiorowościami społecznymi należącymi do jakiegoś szerszego układu kulturowego³⁴.*

PODSUMOWANIE

Dialog kultur w naturalny sposób rodzi dylemat, czy traktować go jako wzniosłe hasło, czy też konieczność współczesności i warunek utrzymania ładu społecznego na świecie? Zdaje się, że zarówno jedno, jak i drugie podejście jest prawdziwe. Z jednej strony głoszone są hasła tolerancji, życia w symbiozie społecznej, relatywizmu, poszanowania godności człowieka, chęć dialogu i porozumienia między narodami, a z drugiej strony, prowadzone są wojny, trwa marginalizacja jednych narodów przez inne, pogłębiają się dysproporcje w poziomie życia na świecie, a także rozdrapywane są *stare rany* z przeszłości narodów. Gdzie więc ten *dialog kultur*? Czy to fikcja i potrzeba chwili? Trudno na to pytanie dziś jednoznacznie odpowiedzieć.

³² E. T. Hall, *Poza kulturą*, Warszawa 1984, s. 15.

³³ W. Żelazny, op. cit., s. 126.

³⁴ J. Mucha, *Oblicza etniczności. Studia teoretyczne i empiryczne*, Wyd. NOMOS, Kraków 2005, s. 29.

Jednocześnie należy stwierdzić, że *dialog kultur* jest niezaprzeczalną koniecznością współistnienia narodów w symbiozie społecznej. Bez niego nie ma mowy o utrzymaniu ładu społecznego na świecie, bo właśnie dialog pomiędzy narodami ogranicza antagonizmy, wyjaśnia spory, łączy narody i buduje pozytywne relacje między nimi. Problem w tym, że siła *dialogu kultur* nie jest taka sama w odniesieniu do różnych narodów, w związku z czym narzuca konieczność podejmowania rozważań w szerokim kontekście różnych nauk, dyscyplin i subdyscyplin naukowych, w tym również zarządzania międzykulturowego (*ang. intercultural management*), które wyrosło na gruncie potrzeb zarządzania społeczeństwem wieloetnicznym tworzonym w ramach procesów integracyjnych i globalizacji³⁵. Zarządzanie międzykulturowe zdaje się być niezwykle złożonym i zarazem trudnym problemem badawczym, o czym świadczy sam fakt istnienia tzw. *tygla kultur*. Jednym z narzędzi pozwalających na pokonywanie barier w zarządzaniu międzykulturowym jest niewątpliwie komunikacja międzykulturowa, szczególnie w aspekcie funkcjonowania organizacji o strukturach wielonarodowych³⁶.

Poruszane w artykule zagadnienia stanowią jedynie wycinek rzeczywistości społeczno – kulturowej opisującej współczesny świat. Dynamika zmian zachodzących w makrostrukturach, procesy integracyjne, migracje oraz konflikty różnej skali jednoznacznie wskazują na rolę *dialogu kultur* w kształtowaniu ładu społecznego zarówno na poziomie mikro-, mezo-, jak i makrostruktur, a także – co istotne – na poziomie ponadnarodowym.

LITERATURA

1. Advocade S. i M., *Bridging Cross – Cultural Differences In Business Encounters. The Polish American Experiences*, [w:] *Rola komunikacji międzykulturowej w procesie integracji europejskiej*, pod red. Róžański J., Sułkowski Ł. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, Tom III, Zeszyt 2, Łódź 2001.
2. Bodziany M., *Socjologiczny dylemat bezpieczeństwa narodowego w kontekście zmiany społecznej i wielokulturowości*, [w:] *Monografia Naukowa z Seminarium pt.: Edukacja dla Bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo regionalne. Wyzwania edukacyjne*, pod red. D. Czajkowska – Ziobrowska, A. Zduniak, Wyd. Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa w Poznaniu, Poznań 2008.
3. Casmir F., *Budowanie trzeciej kultury: zmiana paradygmatu*, [w:] *Komunikacja międzykulturowa. Zderzenia i spotkania*, pod red. A. Kapciak, L. Korporowicz, A. Tyska, Instytut Kultury, Warszawa 1996.
4. Filipiak M., *Socjologia kultury. Zarys zagadnień*, Wyd. UMCS, Lublin 2000.
5. Fras J., *Komunikacja polityczna. Wybrane zagadnienia gatunków i języka wypowiedzi*, Wyd. UWr. Wrocław 2005.
6. Giddens A., *Socjologia*, PWN, Warszawa 2005.

³⁵ Zob. M. Ratajczyk, op. cit., s. 123. Por. L. Pankowa, *Strategic Human Resource Management and Cross – Cultural Communication*, [w:] *Rola komunikacji międzykulturowej w procesie integracji europejskiej*, pod red. J. Róžański, Ł. Sułkowski, *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, Tom III, Zeszyt 2, Łódź 2001, s. 167-177. Również w publikacji: S. Advocade, M. *Bridging Cross – Cultural Differences In Business Encounters. The Polish American Experiences*, [w:] *Ibidem*, s. 28-43.

³⁶ Zob. J. Krikawskij, N. Czuchraj, *Komunikacja w biznesie w kontekście integracji Ukrainy z Unią Europejską*, [w:] *Ibidem*, s. 182-190.

7. Hall E. H., *Poza kulturą*, przeł. E. Goździak, J. Burszta, Warszawa 1984.
8. Hall E. T., *Bezgłówny język*, Wyd. PIW, Warszawa 1987.
9. Hofstede G., *Kultury i organizacje*, PWE, Warszawa 2007.
10. Jagiełło Z., *Dylematy pokojowego rozwiązywania sporów międzynarodowych w pierwszej połowie XX wieku*, [w:] *Udział jednostek wojska polskiego w międzynarodowych operacjach pokojowych w latach 1975 – 2003. Wybrane problemy*, pod red. Kozerański D. S., Wyd. AON 2004.
11. Jandt F. E., *Intercultural Communications: An Introduction*, Sage, Thousand Oaks, CA, London, New Delhi, 1995.
12. Jaruga-Nowacka I., *Polityka wielokulturowości*, Wystąpienie Wiceprezes Rady Ministrów – Minister Polityki Społecznej, [w:] *Materiały z konferencji pt.: Wielokulturowość i migracje*, pod red. Kozień M., PROXENIA, Warszawa 10 sierpnia 2005.
13. Kener I., *Tożsamość kulturowa i dezintegracja: etnocentryzm, etnopluralizm, neoracizm* [w:] *Kryzys tożsamości politycznej a proces integracji europejskiej*, pod red. Markiewicz B., Wonicki R., Wyd. Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2006.
14. Krikawskij J., Czuchraj N., *Komunikacja w biznesie w kontekście integracji Ukrainy z Unią Europejską* [w:] *Rola komunikacji międzykulturowej w procesie integracji europejskiej*, pod red. Różański J., Sułkowski Ł., *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, Tom III, Zeszyt 2, Łódź 2001.
15. Kroeber A. L., *Istota kultury*, PWN, Warszawa 2002.
16. *Komunikacja społeczna*, [cz. 4]: *Komunikacja międzykulturowa*, Leczykiewicz T., Wiland T., WSO – TK, Wrocław 2001.
17. Mikułowski Pomorski J., *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Wyd. UNIVERSITAS, Kraków 2007.
18. Mikułowski Pomorski J., *Komunikacja międzykulturowa. Wprowadzenie*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2003.
19. Mucha J., *Oblicza etniczności. Studia teoretyczne i empiryczne*, Wyd. NOMOS, Kraków 2005.
20. Nijakowski L. M., *Domeny symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym*, Wyd. SCHOLAR, Warszawa 2006.
21. Pacholski M., Słaboń A., *Słownik pojęć socjologicznych*, Kraków 1997.
22. Pankowa L. N., *Strategic Human Resource Management and Cross – Cultural Communications*, [w:] *Rola komunikacji międzykulturowej w procesie integracji europejskiej*, Różański J., Sułkowski Ł. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, Tom III, Zeszyt 2, Łódź 2001.
23. Ratajczyk M., *Komunikacja międzykulturowa – wybrane zagadnienia*, [w:] *Pomiędzy kulturami. Szkice z komunikacji międzykulturowej*, pod red. Ratajczyk M., Wyd. UWr, Wrocław 2006.
24. Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003.

25. Szacki J., *Historia myśli socjologicznej*, PWN, Warszawa 2002.
26. Szopski M., *Komunikowanie międzykulturowe*, WSiP, Warszawa 2005.
27. Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wyd. ZNAK, Kraków 2007.
28. Turner J. H., *Socjologia. Koncepcje i ich zastosowania*, Wyd. Zysk i Spółka, Poznań 2005.
29. Yi-Fu Tuan, *Ciało, relacje międzyludzkie i wartości przestrzenne*, [w:] *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*, pod red. Godlewski G. Wyd. WUW, Warszawa 2005.
30. Zaporowski A., *Czy komunikacja międzykulturowa jest możliwa? Strategia kulturoznawcza*, Wyd. UAM, Poznań 2006.
31. Żelazny W., *Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość*, Wyd. Poznańskie, Poznań 2006.
32. Znaniecki F., *Wzorce i normy*, [w:] *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*, pod red. Mencwel A. Wyd. WUW, Warszawa 2005.
33. Zuber M., *Komunikowanie międzykulturowe* [w:] *Studia z teorii komunikowania masowego*, pod red. B. Dobek-Ostrowska, Wrocław 1999.

DIALOGUE OF CULTURES IN THE WORLD “WITHOUT BORDERS” AS DETERMINANT OF SOCIAL ORDER

Summary

The main goal of the article is to describe rudimentary issues concerning cross-cultural communication, particularly in the context of keeping and building social order in the world. In the article the author focuses on the influence of the lack of dialogues between nationalities on the conflict of culture. One direction of the author's considerations was the influence of globalization and cultural imperialism on the problems of contemporary world. In addition, the article concerns the theoretical areas of intercultural communication, in particular its historical sources and classical theory.

Keywords: *intercultural communication, multiculturalism, social order, tolerance, language and culture, symbols*